

HEGEMONYA VE SINIF(SIZLIK) BİLİNCİ

HEGEMONY AND THE CLASS(LESSNESS) CONSCIOUSNESS

Meral ÇAKIR *

* Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
TÜRKİYE, e-mail: iletimmeral@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7411-1294>

Geliş Tarihi: 23 Ocak 2020; Kabul Tarihi: 31 Ocak 2020

Received: 23 January 2020; Accepted: 31 January 2020

ÖZET

Hegemonyanın sürekliliği büyük ölçüde toplumsallaşma süreci ve bu süreçte inşa edilen toplumsal bilinçle sağlanır. Hegemonya, dünyaya egemen sınıf açısından bakmayı sağlayacak bir çerçeve sunarken, kendisi için tehdit oluşturan fikirlerin yayılması, öğrenilip benimsenmesini önlemeyi de içerir. Dolayısıyla egemen sınıf lehine inşa edilen toplumsal bilincin sınıf bilincini içermesini beklemek gerçekçi olmaktan uzaktır.

Sınıf bilincinin temeli, bir toplumsal sınıfa aidiyet hissedilmesidir. Ancak sınıf bilinci hegemonya için tehdit oluşturan bir unsurdur. Bu araştırma da toplumsal bilincin hegemonyanın sürekliliği için işlev gördüğünden hareketle “sıradan insanın zihninde aidiyet hissi ve sınıf bilincine sahip olabileceği net bir “toplumsal sınıf” kavramının olmadığı, konunun zihninde muğlak olduğu” varsayımından yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir.

Mart-Temmuz 2019 arasında tabakalı rastgele örneklem yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada katılımcılara “Kendinizi hangi sınıfa ait hissediyorsunuz?” sorusu açık uçlu olarak yöneltilmiştir. Mevcut toplumsal sınıf kategorileri içinden birini seçmeye yönelik çoktan seçmeli bir soru yerine açık uçlu soru ile katılımcıların zihninde sınıf kavramının neye karşılık geldiğine ve kendilerini tanımlamak için kullanılan sınıflamalardan ne kadar haberdar olduklarına dair bilgi edinmek amaçlanmıştır.

Araştırmada, katılımcıların yaklaşık üçte birinin zihninde sınıf kavramının anlamlı bir karşılığı olmadığı ve soruyu yanıtlayamadıkları gözlenmiştir. Soruyu yanıtlayanların yarıya yakını kendilerini “orta sınıf”a ait hissettiklerini belirtmişlerdir. Kendini orta sınıfa ait hissettiğini söyleyen katılımcıların dörtte biri hayatları boyunca hiç kitap satın almadıklarını, yüzde 31’i hiç tiyatroya, yüzde 6.7’si hiç yaşadığı yerden başka bir şehre gitmediğini, yüzde 5’i hiç lokantada yemek yemediğini belirtmektedir.

Kendini orta sınıfa ait hissettiğini söyleyen katılımcıların gelir düzeyleri değerlendirildiğinde yüzde 45.3’ünün asgari ücret ve altında ya da kendine ait bir geliri olmayanlardan oluştuğu, yüzde 51’inin asgari ücretle 6 bin TL arasında aylık gelire sahip oldukları yani yarısından fazlasının gelirlerinin açlık ve yoksulluk sınırlarında olduğu görülmektedir.

Eğitim, gelir durumları, sosyal ve kültürel yaşamlarına dair veriler de göz önüne alındığında bu yanıtı verenlerin (yüzde 20'lik gelir grupları sıralamasıyla oluşturulan toplumsal sınıflamaya göre orta sınıfı değil) kendi yaşadıkları çevre içindeki orta sınıfı kast ettikleri anlaşılmaktadır..

Anahtar Kelimeler: *Kitle İletişim Araçları, Hegemonya, Sınıf Bilinci, Orta Sınıf, Toplumsal Bilinç*

ABSTRACT

Continuity of the hegemony is largely achieved by the socialization process and construction of the social consciousness in the process. While hegemony provides a window to see the world through the eyes of the ruling class, it also prevents ideas that are harmful to it from spreading, studied and accepted. So it is unrealistic to expect a social consciousness that was constructed in favor of the ruling class to include class consciousness.

Foundation of the class consciousness is the feeling of belonging to a class. However the class consciousness is a threatening element to hegemony. So this study was done believing that social consciousness acts for the continuity of the hegemony, based on "an ordinary person doesn't have a clear 'social class concept' in their mind, which brings belonging feelings and class consciousness, the notion is vague in their minds." hypothesis.

In a research that was conducted between March-July 2019 by stratified random sampling method, the participants were asked in an open ended way "Which class do you feel belonging to?". Instead of a question aiming to make the participants choose between multiple answers of already existing class templates, the open ended question aimed to discover what the participants know about class structures that are used in defining them and how they interpret these classes in their minds.

During the study it has been observed that one third of the participants didn't have a meaningful interpretation of the class concept corresponding in their minds thus being unable to answer the question. Nearly half of the participants who answered the question stated they think themselves as "middle class". Among the participants who stated they belonged in the "middle class", it is remarked that a quarter of them never once bought a book, 31 percent never visited the theatre, 6.7 percent never traveled out of their city and 5 percent never dined in a restaurant in their lives.

When evaluating the income level of the participants who thought they belonged in the "middle class", it was discovered that 45.3 percent of the participants were of minimum wage to lower or no income for themselves while 51 percent of the participants had an income of minimum wage to 6k liras which showed that over half of the participants who thought themselves belonging in "middle class" were on the border of the poverty threshold.

When factors like education, income level, social and cultural way of life considered, it was understood that the participants who gave the response "middle class" were implying the middle class of their vicinity, not the middle class defined by ranking of 20 percent income groups.

Key Words: *Mass Media, Hegemony, Class Consciousness, Middle Class, Social Consciousness.*

1. GİRİŞ

İnsanın içine doğduğu toplumdaki düzeni öğrenip benimsemesi toplumsallaşma olarak adlandırılır. İnsanın dünyaya geldiği andan itibaren başlayan bu süreç ergenlik döneminin sonuna doğru büyük ölçüde tamamlanır. Zira, yakın ve uzak çevresinde olan biteni değerlendirmede kullanacağı zihinsel şemalar büyük ölçüde bu süreçte oluşur. Toplumsallaşma, bir toplumda yerleşmiş kültür ve düzenin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Böylelikle kuşaklar öncesinden kurulan düzen dünyanın doğal düzeni gibi benimsenir. Mevcut düzeni benimsemeyen, “aykırı” olanlar da yaptırımla karşılaşır.

Toplumsallaşma La Boetie'nin deyiimiyle (yönetilenlerin) ehlileştirilme sürecini ifade eder. Bu süreç, kaba kuvvet ve doğrudan baskı yerine bilinç inşasını içerir. Bilinç inşası hegemonyayı yani “egemen sosyal grubun toplu hayata dayattığı genel yönelime nüfusun büyük kitlelerinin “kendiliğinden” rıza göstermesi ve onların bu yönelime tabi olmaları”nı (Gramsci, SPN:12'den akt. Crehan, 2006:150) sağlar. Bu, gelenek göreneklerden resmi eğitime, inanç sistemlerinden hukuka ideolojik aygıtların birbirini destekleyerek işlev gördüğü toplumsallaşma sürecinde gerçekleşir. Toplumsal bilinç de büyük ölçüde “egemen sosyal grubun topluma dayattığı genel yönelim” çerçevesinde biçimlenir. Bir başka deyişle hegemonya, egemen sosyal grubun lehine bir dünya tasavvurunu içeren toplumsal bilincin inşası ile gerçekleşir.

Toplumsallaşma ile genellikle toplumda yerleşik ahlak kuralları, değerler, davranış kalıplarının öğrenilip benimsendiği düşünülse de eşitsiz toplum düzenini benimseyip bunu doğal kabul etmek, rıza göstermek de bu süreçte olağan bir şekilde gerçekleşir. Çocuk, önce aile içinde terbiye edilmektedir ardından eğitim sistemi içinde. Ana dilini nasıl ders almadan çevresindekilerle iletişim kurarak ediniyor ve eğitim sistemi içinde dilin kurallarını öğreniyorsa, davranış kurallarını, yasakları, iyi ve kötüyü, otoriteyi, kimi insanların varsıl kimi insanların yoksul, kimilerinin güçlü, kimilerinin yöneten kimilerinin yönetilen tarafta olduğunu da aynı dilini öğrenir gibi; bir yandan çevresindekilerle iletişimi diğer yandan eğitim sistemi ile medya ile inanç sistemleri ile, hukukla, öğrenmekte, benimsemektedir. Bu süreçte öğrendikleri ise genellikle maruz kaldıklarıdır; içinde yaşadığı çevrede olan bitenler, tanıklık ettiği olay ve gelişmeler, okuyarak, izleyerek dinleyerek öğrendikleri.

Okuma, izleme, dinleme ile öğrendikleri, yaşayarak doğrudan tanıklık ederek öğrenme de maruz kaldıkları içindedir. Çünkü okudukları, izledikleri, duydukları genellikle mevcut düzenin gerçekliklerini destekleyici içeriklere sahiptir. Zira Marks'ın (2010: 75) söylediği gibi “maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır”. Dolayısıyla “Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir” (Marks, 2010: 75). Egemen sınıfın düşüncelerinin bütün çağlarda egemen düşünceler olması, gerek zihinsel üretim araçlarının gerekse dağıtım kanallarının mülkiyeti ve/veya denetiminin egemen sınıfın elinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, “egemen sosyal grubun toplu hayata dayattığı genel yönelime” uygun içeriklerin topluma ulaşması, diğerlerinin dar bir çevrede dolanması ama dağıtım kanallarına girememesi ya da çok az girebilmesi demektir.

Ancak, (paketlenmiş) bilinç içeriğinin başarısı için halkın ülkedeki karar alma mekanizmaları üzerinde herhangi bir çıkar grubunun etkisi olmadığına inanması önemli bir unsurdur. Dolayısıyla manipüle edilen insanlar içinde yaşadıkları toplumun kurumlarının yansızlığına inanmalı, özellikle bilimin yansızlığına ikna edilmelidir (Schiller 1993: 23): “Diğer entelektüel faaliyetler gibi cari ekonomik sisteme göbeğinden bağlı olan bilimin yansızlığına inanılması istenmektedir. ... İlkokuldan üniversiteye varıncaya kadar eğitim sisteminin tamamının

ideolojik bir amaçtan yoksun olduğu yalanına halk kitlelerinin inanması için büyük çabalar harcanmaktadır. Eğitim tezgahından geçenlerin büyük bir kısmının, topluma hakim güçlerin inanmalarını istediklerine inanmaları, inanmamalarını istediklerine de inanmamaları, bu kimselerin ne denli şiddetli bir şartlanmaya tabi tutulduklarının bir işareti olsa gerektir.” Örneğin, ders kitaplarında toplumsal tabakaları ve en üstte sayıca az en güçlü kesimin, en altta en kalabalık güçsüz kesimin yer aldığı piramit öğrenilmektedir. Okul ve derslerin yansızlığı ve objektifliğine duyulan güven ders kitaplarındaki içeriği sorgulamayı değil öğrenmeyi getirmektedir.

Bilinç inşasının en etkili yöntemlerinin başında “kavramsallaştırma” yani anlamlandırma gelmektedir. Böylelikle öznel çıkarlar çerçevesinde, toplumda “doğru ve geçerli” tanımlanmakta ve kurumlaştırılmaktadır (Erdoğan 2000: 10-11). Ancak karmaşıklaştırma ya da muğlaklaştırma da kavramsallaştırma kadar hatta daha etkili yöntemlerdir. Böylelikle insan bir şeyin varlığından haberdar olmakta ama tam olarak ya da doğru olarak anlamlandıramamaktadır. Bu da zihinlerde bilgiden ziyade enformasyon bulunması demektir. Bilgi ve enformasyon fark basitçe bilmek ile haberdar olmak arasındaki fark olarak ifade edilebilir. Bilgi, ayırdında olmayı, sorgulama ile ulaşılan durumu anlatır. Enformasyon ise bir konudan haberdar olmayı ifade eder. İnsanın kendisine ulaşan enformasyonu araştırma ve sorgulama sonucunda zihninde netleştirmesi, enformasyondan bilgiye ulaşmasını sağlar.

Bilgi	Enformasyon
Ayırdında olma ve bilme edimini yaratır	Karmaşa yaratır
Elde etmek için araştırma gerektirir	İhtiyacımız olmadan gelir
Süreci verir	Sonucu aktarır
Düşünce üretir	Hükmü bildirir
Tekrar yoktur	Aşırı tekrar vardır
Nedeni, niçin’i sorgular	Kim ve ne’yi yanıtlar

Kaynak: Rigel, 2000: 64.

Sınıf bilincinin, toplumsal bilinç (inşası) açısından irdelendiği bu çalışmada insanların zihninde sınıf kavramına ve sınıf bilincine dair *bilgi* değil *enformasyon* olduğu öngörülmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde toplumsallaşma süreci ve toplumsal bilince dair kavramsal çerçeve verilmektedir. İkinci kısımda sınıf kavramı ve sınıf bilincinin toplumsal bilinçteki yeri irdelenmektedir. Kuramsal açıdan Gramşiyen yaklaşımla örtüşen çalışmanın ana varsayımı egemen sosyal grubun lehine inşa edilen toplumsal bilincin sınıf bilincini içermeyeceğine dairdir. Çalışmanın son bölümünde bu varsayımın sınanmasına yönelik saha araştırmasının bulgularına yer verilmektedir.

2. TOPLUMSAL BİLİNÇ VE İNŞASI

Bilinç, insanın hem kendisi hem de çevresinin gerçeğine vakıf olmasını, etrafında olup bitenleri fark etmesini sağlayan bir yetidir. Zihnin, düşünmenin, duygunun, duyumun, algının, iradenin, arzulamanın, anıların farkında olunmasını sağlayan yeti (Özlem, 1999:169) olarak da tanımlanan bilinç, özünde bir bilme faaliyetidir. Bilme ise hangi bilgiyi içerdiği, hangi bilgiyle gerçekleştiğine göre farklılaşmaktadır. Zira fizik kanunları gibi “fiziksel dünyanın nesnel ve somut bilgilerinin yanı sıra insanın başka insanlarla etkileşimi sonucu ortaya çıkan bilme biçimleri de söz konusudur. Bu tür bilgi birimleri, insanın yapılandığı öznel gerçekliğin birimleridir” (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 19). Toplumsal bilinç de bu çerçevede oluşan ve

“insanın toplumsal ilişkiler süreci içinde nesnel çevresini ve kişisel varoluşunu anlamasını sağlayan düşünsel süreçlerin tümünü” (Aytaç, 2003:) ifade etmektedir.

Toplum, “öngördüğü davranış biçimleri ile insana doğduğu andan itibaren kabullenmesi ve uyum göstermesi gereken bir dünya sunmakta” (Büyükkantarcıoğlu, 2006:11) insanın içine doğduğu düzeni benimsemesi toplumsallaşma; bu süreçte edindiği zihinsel çerçeve de toplumsal bilinç olarak nitelenmektedir. Toplumsallaşma, insanın içine doğduğu toplumun görenek, değer ve tutumlarını öğrenerek benimsemesini ifade etmektedir. Toplumsal düzen, kuralları, değerleri, geçerlilikleri olan bir düzeni anlatmaktadır. Bu kurallar, değerler ve geçerliliklerin nasıl oluştu(ruldu)ğu ise iyi ile kötü, doğru ile yanlış, geçerli ile geçersiz nasıl ve neye göre tanımlandığını ve biyolojik olarak eşit doğarsalar bile insanların toplumsal düzen içinde eşitsiz bir yaşamı nasıl doğal kabul edip benimsediklerini açıklamaktadır.

Bireye kültürü, değerleri, öncelikleri ile birlikte toplumun ekonomik ve siyasal sistemi de doğumla birlikte başlayan toplumsallaşma süreci içinde (Dursun, 2012: 96) öğretilip benimsetilmektedir. Toplumsallaşma sürecinin aslında hegemonyayı anlattığı; bireyin toplumsallaşmasında etkili olan unsurların hegemonyanın sürekli yeniden üretimi için işlev gördüğü açıktır. Bu süreç o kadar doğallaşmıştır ki, toplumsallaşmadan kastedilenle hegemonyanın sürekli yeniden üretiminin anlatıldığının ayırdına varılmadığı ve olumlandığı görülmektedir. Örneğin:

“Toplumsallaşma süreciyle insan yaşama biçimini hayvani düzeyden kurtarmış olur. Bu süreç, insanın belli bir toplumda yaşamasını olanaklı kılan davranışları edinmesini sağlar.

Toplum açısından bakıldığında bu süreç, topluma yeni katılan bireylerin yerleşmiş kültürü ve organize yaşam biçimini benimsemelerini ve uymalarını kolaylaştırır. Diğer bir deyişle, toplumsallaşma toplumun yeni üyelerine o toplumda var olan yerleşmiş, görenek, değer, tutum ve davranışların ne olduğunu ve bunlara uyum sağlamanın ve öğrenmenin yollarını gösterir.”(Özkalp, 1998: 109)

Toplumsallaşma süreci Boetie'nin deyimiyle ‘boyunduruk altına alınan’ insanın ‘ehlileştirilme’ sürecidir ve insanın üretebilir ve biriktirebilir hale gelişiyle kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. İnsan üretebilir ve biriktirebilir hale geldiğinden itibaren üretilen ve/veya biriktirilene el koyma mücadelesi söz konusu olmuş; maddi kaynaklara sahip olma başlangıçta fiziksel bir güç kullanarak gerçekleşse bile bunun sürekliliği ”el koyma, pay isteme ve yönetme hakkına” dair diğerlerini ikna etmeye yani meşruiyet oluşturmaya bağlı olarak sağlanmıştır. Meşruiyet üretimi başlangıçta ilahi kaynaklara, günümüze gelinceye değin hukuka, bilime, demokrasiye vs. dayandırılarak gitgide gelişmiş, kurumsallaşmış, nihayetinde maddi kaynakların sahiplik ve/veya yönetimini ele geçirme ya da elde tutmayla ilgili ayrıcalıklı sınıfın çıkar ve amaçları doğrultusunda düzenlenen bir toplum yapısı ve toplumsal gerçeklik adeta doğal düzen gibi benimsenmiştir.

İnsanların içinde buldukları durumu doğal karşılayıp benimsemeleri için belli değer ve davranış kalıpları, belli bir dünya görüşü aşılandığını kaydeden La Boetie (1987: 86-87), bu ideolojik koşullandırmanın sonucunda ilerleyen kuşakların boyunduruk altında olduklarının ayırdında olmadan, sürdürdükleri yaşamın dışında başka yaşam biçimleri olduğunun-olabileceğinin farkına varmadan kurulu düzeni sevip benimsediklerini belirtmektedir. Boetie kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek-göreneklerle, eğitimle insana kazandırılan her şeyin doğal hale geldiğini belirtmektedir: “İnsanın doğal özelliği özgür olmak ve özgür olmayı istemektir; fakat doğası öyle bir biçimde yapılmıştır ki doğal olarak eğitimin kendisine verdiği biçimi alır.” (1987: 36).

“Kulakları ve kuyrukları kesik en cesur atlar, ilk önceleri gemi aزیya alır fakat daha sonra buna alışır; bir zamanlar eyere saldırırken, şimdi koşum takımları içinde gururlu ve kibirli bir biçimde dolaşırlar. İnsanlar da bu atlar gibi, her zaman kul(suje) olduklarını ve babalarının da kendileri gibi yaşadıklarını söylerler. Geme katlanmakla yükümlü olduklarını düşünürler ve zamanla onlara tiranlık eden kişilerin tiranlığı kendilerine mülk edinmelerini sağlarlar.” (La Boetie 1987: 36)

Ehlileştirme süreci, “bilinç formlarını –modern savaşların siper sistemleri gibi- şekillendirme (Morton, 2011:136; Gramsci, 1971:235) ile işlemektedir. Bu, bilinç inşası ile gerçekleştirilen rızayı (hegemonyayı) ifade etmektedir. Althusser’e göre bu, ideolojilerle sağlanmaktadır. İdeolojide insanların gerçek dünyaları değil, gerçek varoluş koşullarıyla ilişkileri tasarlanmakta ve her tür ideolojik tasarımın merkezinde de bu ilişki yer almaktadır (2003: 88). İdeolojik “kavramsal” düzenek sayesinde bireyler kendi özgür bilinçleriyle, kendi düşünceleriyle davrandıklarına inanmaktadırlar. İdeolojilerin özelliği hiç de zorla kabul ettirmiyormuş, insanlar kendi oluşturdukları düşüncelere sahipmiş gibi göstererek zorla kabul ettirmeleridir (2003:104).

İdeolojinin çifte ayna nitelikli bir yapıya sahip olduğunu belirten Althusser bu yapıyla bireylere özne olarak seslendiğini, öznenin kendi ve diğerlerini (tasarlandığı gibi) tanımmasının sağlandığını ve her şeyin tam da böyle olduğuna dair mutlak bir güvence verildiğini söylemektedir. Sonuçta bu düzen içinde bireyler (özneler) “kıçlarında aynasızın teki olmadan” kendiliklerinden işlemektedirler. Eğer kendiliklerinden işlemezlerse yargıç ve polis müdahalesiyle işlemektedirler. “Gerçekten de doğru olduğunu”, başka biçimde değil de “tam da böyle olduğunu” kabul etmektedirler. Aslında hiçbir şey böyle değildir ama her şey olması gerektiği gibidir. Benzinli bir motorun benzinle çalışmasına benzer biçimde her toplumsal formasyon da ideoloji ile işlemektedir. Bütün kapitalist formasyonların var oluşunun maddi temeli ise baskı değil ekonomik sömürdür (2003:112-113-115-117).

Bu durumu Gramsci toplumdaki bir grubun diğerleri üzerindeki tahakkümünü bağımlı grupların rızası ile gerçekleştirmesini ifade eden hegemonya kavramı ile açıklamaktadır. Gramsci’ye göre hegemonya, yurttaşların kendi hayatları üzerindeki otoritenin kendi benliklerinden çıktığına inanmasıdır (Morton, 2011:135; Gramsci, 1977:82). Hakim sınıfın çıkarlarının tüm toplumun çıkarları gibi yansıtılıp benimsetilmesinin kaba kuvvet ve baskıdan daha etkili olduğunu kaydeden Gramsci’ye göre (Cevizci, 2000:439) hakim sınıf alternatif bakışları, farklı söylemleri dışlar ya da marjinalleştirirken belli bakışlar üretip onları yerleşik hale getirmektedir. Böylelikle burjuva kapitalizminin inanç sistemi ve ideolojisi kitleler için özlenen idealler veya şeylerin doğal düzeni diye takdim edilmektedir.

Hakim sınıfın çıkarlarının tüm topluma benimsetilmesinde aydınların önemli bir işlevi olduğunu belirten Gramsci (Morton, 2011:134; Gramsci, Defter 12, madde 1); fikirlerin tahakküm aygıtları olarak işlev gördüğünü, aydınların da belli fikirleri yayarak toplum-sınıf güçleri arasında aracılık rolü üstlendiğini, hegemonyanın bekçileri veya aygıtları olduklarını kaydetmiştir. Aydınlar bir grubun toplumsal hegemonyasını ve o grubun devlet üstündeki tahakkümünü örgütlemektedirler. Her dönemdeki egemen sınıf kendi aydınlarını üretmekte, aynı zamanda diğer toplumsal sınıfların aydınlarını da kendilerine bağımlı kılmaya böylelikle onların karşı koyma gücünü zayıflatmaya çalışmaktadır. Diğer toplumsal grupların aydınlarının yönetilebilmesi ya da yönlendirilebilmesi de onlar aracılığıyla temsil ettikleri grupların da denetlenebilmesini sağlamaktadır.

Hakim sınıf kendi çıkarlarına yönelik bir düzeni meşrulaştırabilmek için gerekli olanaklara ve bunları amaçları doğrultusunda kullanabilme gücüne sahiptir ve meşruiyet, onların çıkarları çerçevesinde biçimlenen toplumsal bilincin farklı gerçekliklerle etkilenmesini

engellemeye yönelik bir kalkan işlevi görmektedir. Dolayısıyla madun (ast-ezilen) sınıflar dünyayı onların bakış açısından görmektedir. Bir diğer unsur ise ezilenlerin kendi lehlerine bir dünya tasavvuru oluşturabilme yetisindeki kısıtlardır. Gramsci bunun nedenlerinden birinin ezilenlerin içinde yaşadıkları dünyanın hegomonik tahlillerine etkili bir biçimde karşı çıkma potansiyeline sahip tutarlı bir tarifini yapamamaları olduğunu kaydetmektedir. Ezilenlerin de dünyaya ilişkin tasavvurları vardır ancak bu tasavvur bölük pörçük, tutarsız ve çelişkilidir. Ezilenler kendi yaşadıkları vadiyi açık seçik bir şekilde görebilmektedirler ancak ötesini görememekte ve kendi yaşadıkları vadi ile dünyanın bütünü arasındaki ilişkileri yorumlayamamaktadırlar (Crehan, 2006:154).

Toplumsal bilincin oluşmasında fikir üreticisi olarak aydınların rolünün önemi açıktır. Ancak öncelikle bu fikirlerin topluma ulaşması gerekmektedir ve bu da fikirlerin dağıtımını sağlayan araç ve ortamların (örneğin eğitim sistemi ve medyanın) kontrolü dolayısıyla iktidarın elindedir. Marks (2010: 75)'in anlatımıyla, “iktidarı elinde bulunduranlar fikir üreticileri olarak da egemendirler ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve dağıtımını düzenlerler; dolayısıyla onların düşünceleri, çağlarının egemen düşünceleridir”.

“Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikrîsel ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler.” (2010: 75)

Hem fikir üretimi hem de fikirlerin yayılmasında iktidarın bu üstünlüğünü perçinleyen başka unsurlar da vardır. İlk olarak iktidarın sürekliliği için tehdit oluşturabilecek fikirlerin yayılmasını önleme olanağından bahsedilebilir. Bunun geçerli bir yolu, diğer fikirlerin meşru alanın dışında tanımlanmasıdır:

“Siyasal iktidar, kendi meşruiyet alanını tanımlarken kendi dışındakilerin de meşruluk alanını belirlemiş olmaktadır. Siyasal iktidarın bu meşruluk alanı, kendisine yönelik değerlendirmelerin de objektif kriterlerini vererek siyasal sistem içerisindeki toplumsal ve siyasal faaliyetlerinin sınırını çizmiş olmaktadır. Bu sınır içerisinde yapılan görüş, eleştiri ve faaliyetler meşrudur. Diğerleri gayri meşru olarak sistemin dışına itilirler. Bu sistem kurgusu içinde meşruiyet bir ideolojik düzen inşasına dönüşür. Dolayısıyla kendi dışındaki meşruiyet arayışlarını da ötekileştirirler. Ötekileştirme, siyasal iktidarın meşruiyetine alternatif meşruiyet arayışlarının toplumsal değer ve zemin kazanmamasına yönelik bir tavidir.” (Çetin, 2003: 68).

2.1 Sınıf Kavramı ve Sınıf Bilincinin Toplumsal Bilinçteki Yeri

Sınıf bilinci, bireyin kendini bir sınıfa ait hissetmesiyle oluşmaya başlayan, sınıfsal konumu ve içinde bulunduğu durumun farkına varmasıyla gelişen bilinçlenme sürecidir. Sınıf bilincinin en ilkel halinin bireyin kendini bir toplumsal sınıfa ait hissetmesi olduğunu belirten Miliband'a göre (Çetin, 2013: 355) sınıf bilincinin ikinci evresi, bireylerin kendilerini ait hissettiği toplumsal sınıfın 'doğrudan çıkarlarının' farkına varmasıdır. Üçüncü evre, bu sınıfsal çıkarların farkına varmanın ötesinde, bu çıkarları geliştirme isteğini; son evre ise sınıfın doğrudan çıkarlarının aşılarak daha genel çıkarların kavranmasını içermektedir.

O halde sınıf bilincinin gelişmesi için insanların öncelikle bir toplumsal sınıfa aidiyet hissetmeleri gerekmektedir. Ancak burada sorun toplumsal sınıf kavramının bilinçlerinde neye karşılık geldiği hatta bilinçlerinde toplumsal sınıf kavramının bir karşılığı olup olmadığıdır. Toplumsal sınıflara ilişkin çok sayıda sınıflama mevcuttur. Ancak “toplumsal sınıf çözümlerinde esas olarak iki farklı kuramsal yaklaşım kullanılmaktadır” (Boratav, 2005: 10). Bunlardan ilki üretim ilişkileri temel alınan Marksist yaklaşımdır. “Üretim ilişkileri artık yaratan ve artığa dolaysız üreticilerin dışındaki grupların el koyabildiği ve bu anlamda sınıfların olduğu toplumların açıklanmasında işe yarayan bir kavramdır. Ve üretim süreci içinde veya bu süreç dolayısıyla insanlar arasında oluşan ilişkilerin tümünü değil, artığa el koymanın özel biçimlerini ve mekanizmalarını oluşturan bağıntılar üretim ilişkileri olarak anlaşılır” (Boratav, 2013, 30). Artığa el koymanın bu ilk kertesi temel bölüşüm ilişkilerini oluşturmada (sınıf farklılıkları bu çerçevede eşitsizlik değil, sömürü biçiminde ortaya çıkmaktadır); artığa el koymanın her biçimi ve mekanizması belirli bir toplumsal sınıflar ikiliği yaratmaktadır. Bu ikilik içinde her sınıf artı ürüne el koymanın her biçiminde kendi diyalektik karşısına bağımlı olarak tanımlanmaktadır. Köleci toplumlarda köleyi efendiden, kapitalist toplumda da işçi sınıfını burjuvaziden bağımsız tanımlamak mümkün değildir (Boratav, 2005: 11). Bu şekilde kapitalist sistemde toplumsal sınıfların temel olarak maddi ve zihinsel üretim araçlarının mülkiyeti ve denetimini elinde bulunduran (artık değere el koyan) sınıfla el koyulan artık değeri üreten olmak üzere burjuva-proleterya ya da sermaye-emek (ve bunların kendi içlerindeki alt bölümler) şeklinde olduğu kabul edilmektedir.

Üretim ilişkilerinin tümünün toplumun ekonomik yapısını oluşturduğu, toplum düzeninde ekonomik ilişkilerin temel yapı ilişkileri olduğu kabul edilen Marksizme göre hukuki, siyasi, entelektüel yapı da bu temel üzerine kurulmakta, üretim ilişkileri toplumun sosyal siyasal, entelektüel hayatını biçimlendirmektedir. Siyasal partiler, hukuk, ahlak, din, sanat, felsefe gibi üst yapı kurumları ise dayandıkları ekonomik temeli yansıtmaktadırlar ve devlet hakim sınıfın siyasal gücüdür (Göze, 1986: 291-292).

“Sınıflara bölünmüş bir toplumda devlet, ekonomik bakımdan hakim sınıfın siyasal gücüdür. Marksizme göre sayı bakımından azınlıkta olan sömürülen sınıfın çoğunluğu teşkil eden sömürülenler sınıfına hakim olabilmesi için yalnızca ekonomik güç yeterli değildir, bir zorlama mekanizmasına da gerek vardır. İşte devlet de –ordu, polis gibi- silahlı gücü ile mahkemeleri, hapishaneleri ile bu zecir¹ mekanizmasını oluşturur. Böylece Marksizme göre devlet ekonomik bakımdan güçlü sınıfın baskı aracıdır. Hukukun da görevi yöneticiler sınıfının çıkarlarını korumaktır, yönetici sınıfın iradesi yasadır.” (Wetter, 1965: 207’den akt. Göze, 1986: 292)

Toplumsal sınıflara ilişkin diğer yaklaşım ise Marksist yaklaşımdaki karşıtlığa dayanan sınıfsal değerlendirme yerine, farklılaşmayı (gelir düzeyi veya toplum içindeki konum gibi) esas almaktadır. Bunun aslında istatistiki bir sıralama işlemi olduğunu kaydeden Boratav’a göre böylelikle temel bölüşüm karşıtıllıklarına değil gelirdeki farklılıklara odaklanılmaktadır:

“Bu çokluk dağılımının (gelir dağılımı tablosunun) ana ‘sınıfları’, eşit sayıda bireyden (haneden) oluşan gelir dilimleridir. Bu dilimlerde toplanan insanlar, ait oldukları toplumsal konuma, sosyoekonomik gruba göre değil, farklı süreçler sonunda oluşan gelir düzeyine göre tanımlanırlar. Yaygın bir uygulama, ‘en düşük’ten, ‘en yüksek’ olana göre sıralanan birimleri, yüzde yirmilik gelir gruplarına ayırmaktır. Bu gruplama, incelenen topluluğun alt/orta/üst sınıflarının belirlenmesine yol açar. Araya giren alt-orta ve üst-orta sınıflar da eklendiğinde, beş gelir (servet) grubundan oluşan bir tabakalaşma ortaya çıkmış olacaktır. Amerikan sosyal bilimciler tarafından çok sık kullanılan orta sınıflar kavramı ile bu sıralamanın en ortasında yer alan kalabalık bir grup (diyelim

nüfusun yüzde 60'ını oluşturan gelir dilimlerinin tümü) kastedilmektedir. Bu gevşeklik içinde Amerikan işçi sınıfı genellikle orta sınıf içinde kabul edilir ve alt sınıfları tanımlayabilecek toplumsal özellikler (dolayısıyla gerçek sınıf kimlikleri) belirsiz kalır. ... Bölüşüm karşıtlıklarını ilke ve kuramsal olarak reddeden bir yaklaşımdan toplumsal sınıflar türetilemez.” (Boratav, 2013: 38-40)

Toplumsal tabakalaşma, paylaşım konusu olan bir “artık değer” üretiminden itibaren oluşmuştur. Üreten, üretimi yöneten, üretilene el koyan ya da pay alanların oluşturduğu bir tabakalaşma içinde toplumsal düzen biçimlenmiş, günümüzden geriye yaklaşık 5 bin 500 yıllık bir süreci kapsayan toplumsal yapılanmada insanların toplum içindeki yeri de bu çerçevede tanımlanmaya başlamıştır. Toplumsallaşma sürecinde insan diğer toplumsal gerçeklikler gibi eşitsiz bir toplum yapısını da öğrenip benimsemekte; kim ve ne olduğuna dair bilinci bu süreçte biçimlenmekte, ait olduğunu düşündüğü toplumsal grubun bakış açılarını edinmekte, bu açılar içindeki biz ve onlar kategorileştirmesi içinde dünyayı algılayıp yorumlamaktadır. Bu kategorileştirmede biz ve onlar yaşanan yerle ilgili, milliyet, ırk, etnik köken, spor kulübü taraftarlığı, siyasal parti ve diğer birçok farklı konuda olabilmektedir. Birey hangi gruba ait olduğunu hissediyorsa o grubun çeşitli konulardaki bakış açısını içselleştirmekte ve ilgili konularda olan biteni algılayıp yorumlamasında aidiyet hissettiği grubun bakış açısı etkili olmaktadır. Bu durum sosyal psikolojide kalıpyargı olarak adlandırılmaktadır². “Kalıpyargılar bir sosyal grubun üyeleri arasında yaygın bir şekilde paylaşılan genellemelerdir” (Gürel, 2011: 106; Hogg ve Vaughan; Ünlü, 2004). Kalıpyargılar bir kez bir gruba yerleştikten sonra kalıcı olmakta, kalıpyargılara uymayan bilgiler istisnai olarak değerlendirilmektedir (Şerif ve Şerif, 1996: 655). Dolayısıyla, insanların olan biteni değerlendirirken, kendilerini ve dünyayı yorumlarken aidiyet hissettikleri toplumsal sınıfa ilişkin bakış açısını benimseyip dünyaya bu çerçeveden de bakmaları beklenmektedir.

Ancak, Lippmann’ın da kaydettiği gibi bir dış dünya bir de bu dış dünyaya yönelik çizilen bir resim vardır. Zihinde oluşan kategoriler, kalıpyargılar ve önyargılar bu (çizilen) resmin ürünüdür ve kişi olan biteni kendisine verilmiş olan çerçeveden görüp değerlendirmektedir. (Gürel, 2011: 127). Bu çerçeve, (inşa edilen) toplumsal bilinci ifade etmektedir, sınıf bilincini içermesi ise çerçeveyi inşa edenlerin çıkarlarıyla çelişmektedir. Nitekim toplumsal sınıflar ve sınıf bilincine dair araştırma ve tartışmalar dar bir çevrede sürmekte; toplumun gündeminde ya da ilgi alanında pek yer almadığı görülmektedir. “Günümüzde, farklı kültürel kimliklere dayalı yeni toplumsal hareketlerin yükselmesi ve sınıfa dayalı politikaların görece öneminin azalmasıyla birlikte kimlik politikaları, sınıfsal olmayan çelişkilere odaklanmış ve emek-sermaye çelişkisinin dışında kalan yaşam tarzı, bireysel kendini gerçekleştirme, cinsiyet, sivil haklar ve çevre gibi konular ekseninde” (Şen, 2011: 88) yoğunlaşmıştır.

Dinsel, cinsiyetçi, ırkçı, milliyetçi ve benzeri sınıf dışı ideolojilerin yükselmesi ile yeni dünya düzeni arasında güçlü bir ilişki olduğunu kaydeden Şen’in de belirttiği gibi (2011: 89): kapitalizmin bir dünya sistemi olarak varlığını sürdürebilmesi, sınıfsal çelişkilerin ikincil düzeyde kalmasına bağlıdır. İşsizliğin, yoksulluğun arttığı kriz dönemlerinde sınıf çatışması potansiyeli yükselmekte, bu tür durumlarda tehlikeyi bertaraf etmek, toplumsal muhalefeti bastırmak ve kontrol etmek amacıyla bireyler kültür temelli bir çatışmanın içine çekilmektedir. Böylelikle bağımlı sınıfların kendi içinde etnik, dinsel vb. temellerde bölünüp türdeşliğini yitirmesi, ulusal ve küresel ölçekte sınıf mücadelesinden uzaklaşması ve bu temeldeki örgütlülük ve dayanışma bilincinin zayıflaması sağlanmaktadır.

3. TOPLUMSAL SINIF KAVRAMININ HALKIN BİLİNCİNDEKİ KARŞILIĞINA DAİR ARAŞTIRMA

Yukarıda belirtildiği gibi sınıf bilincinin gelişmesi için insanların öncelikle bir toplumsal sınıfa aidiyet hissetmeleri gerekmektedir. Bu çerçevede, insanların toplum içindeki konumunu nitelemek amacıyla kullanılan kavramlardan ‘toplumsal sınıf’ın onların zihninde ne şekilde yer bulduğunu (ya da bulmadığını) gözlemlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket ve basit gözlem tekniği ile gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların demografik bilgileri, enformasyon kaynakları, sosyal hayata katılımlarına dair veri sağlayacak sorulara yer verilmiştir. Araştırmanın bu konuda yapılan diğer çalışmalara katkısı, “Kendinizi hangi sınıfa ait hissediyorsunuz?” sorusunun literatürdeki sınıflamalara dair seçenekler içeren çoktan seçmeli bir soru değil, açık uçlu soru olarak yöneltilmiş olmasıdır. Böylelikle mevcut seçeneklerden o an yakın bulduğunu işaretlemek yerine katılımcının zihninde bu soruya neyin karşılık geldiğini öğrenmek amaçlanmıştır. Alandaki çalışmalara diğer katkının ise aidiyet hissettikleri sınıfla kendi koşullarının ne kadar uyumlu olduğuna dair verileri sağlayacak sorulara yer verilmiş olmasıdır.

Araştırma, Mart-Temmuz 2019 tarihleri arasında hem internette hem de yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından Kocaeli ve İstanbul’da kent merkezi, ilçeler ve köylerde yüz yüze görüşerek soru formlarının doldurulması sağlanmış, aynı zamanda internette de anket uygulaması yürütülmüştür. Tabakalı rastgele örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilen anket sonucunda 405 form değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın yüzde 5 hata payı ile güvenilirlik oranının yüzde 95 olduğu değerlendirilmektedir³.

Araştırmanın yanıtını aradığı sorular şöyledir.

1. Sıradan insanın zihninde “sınıf kavramı” ne ifade etmektedir?
2. Herhangi bir sınıfa aidiyet hissettiklerini belirtenlerin koşulları o toplumsal sınıfa niteleyen koşullarla uyumlu mudur?

Araştırmanın temel varsayımı sıradan insanın zihninde aidiyet hissi ve sınıf bilincine sahip olabileceği net bir “toplumsal sınıf” kavramının olmadığı, konunun zihninde muğlak olduğudur. Bu çerçevede ikinci varsayım da herhangi bir sınıfa aidiyet hissettiğini belirtenlerin nitelikleri ve yaşam koşullarının o sınıfa nitelemekte kullanılan ölçütlerle uyumlu olmadığına dairdir.

3.1 Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar

Araştırmanın odağında katılımcıların kendilerini hangi sınıfa ait hissettikleri sorusu bulunmaktadır. Soru formunda demografik özelliklerin hemen ardından “Kendinizi hangi sınıfa ait hissediyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların zihninde sınıf kavramının ne çağrıştırdığı, neye karşılık geldiği ya da gelmediği önemli bir veridir. Bu nedenle soru açık uçlu düzenlenmiştir. Yanıtlar herhangi bir sınıflamaya tabi tutulmadan aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1. Kendilerini Hangi Sınıfa Ait Hissediyorlar

HANGİ SINIFA AİT HİSSEDİYORLAR	SAYI	ORAN (%)
Beyaz yakalı	4	1,0
İşçi	21	5,2
Orta sınıf	119	29,4
Yoksul	6	1,5
Öğrenci	8	2,0
Aydın	2	,5
Emekli	3	,7
Alt tabaka	12	3,0
Memur	4	1,0
Elit	3	,7
Orta halli	11	2,7
İyi	2	,5
Akademisyen	1	,2
İnsanların sınıflara ayrılmasına karşıyım	2	,5
Dindar	2	,5
Hizmet	1	,2
Burjuva	4	1,0
Halk	5	1,2
Diğer	16	4,0
Hiçbir sınıfa mensup değilim	5	1,2
İnsan	8	2,0
Orta üstü	4	1,0
İyi halli	1	,2
Orta direk	7	1,7
Azınlık	1	,2
Beyaz yakalı	3	,7
Zeki	3	,7
Milliyetçi	1	,2
Kapitalist	1	,2
Üst sınıf	4	1,0
Sosyal demokrat	1	,2
Eğitimci	4	1,0
İşsiz	2	,5
Orta alt	2	,5
Toplam	273	67,4
Yanıtsız	132	32,6
Toplam	405	100,0

Katılımcıların üçte biri (yüzde 32.6'sı) bu soruya yanıt ver(e)memiştir. Soruyu yanıtlamayanların büyük bölümünün sınıf kavramına dair herhangi bir bilgisinin olmadığı gözlenmiştir. Soruyu yanıtlamayanların yaklaşık dörtte biri de konunun siyasal olduğu kanaatine vardığını belirtmiş ve “bu işlerle uğraşmanın” sorun yaratacağını belirterek “ben siyasete karışmam” şeklinde yorumlarla soruyu yanıtlamamıştır.

Katılımcıların yüzde 29.4'ü bu soruya “orta sınıf” yanıtı vermiştir. Bu oran, soruya yanıt veren katılımcıların yüzde 46.3'üne karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle, sınıf kavramına ilişkin herhangi bir şekilde fikri olan katılımcıların neredeyse yarısı kendilerini orta sınıfa mensup hissettiklerini belirtmişlerdir. Soruya verilen yanıtlar incelendiğinde sınıf kavramıyla ilgili terimlerin dışında milliyet, meslek, siyasal görüş ve çalışılan sektöre dair nitelermelerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu da ikinci bölümde belirtildiği gibi toplumun ilgisinin kültürel farklılıklara odaklandığına dair bir veridir. Sınıf kavramıyla ilgili terimlerden ise toplumsal sınıfları gelir veya servet düzeyleri, statü farklılıkları vb. unsurları içeren, gelir dağılımı tablosunun yüzde 20'lik dilimlere ayrılmasıyla oluşturulan (alt, orta, üst gibi) sınıflamanın daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Üretim ilişkileri temel alınarak oluşturulan Marksist sınıf çözümlerine dair terimler ise daha az kullanılmıştır. Bu bulgu; gelir, servet, statü farklılıklarıyla ilgili sınıflamanın bilinme oranının daha fazla olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Katılımcıların bu soruya en yüksek oranda “orta sınıf” yanıtını verdikleri görülmüştür. Bu nedenle “orta sınıf” yanıtını verenlerin ekonomik, toplumsal ve kültürel niteliklerinin ayrıca değerlendirilmesi yararlı bulunmuştur. Katılımcıların tümü ile kendini orta sınıfa ait hissettiklerini belirtenlerin verilerinin karşılaştırılabilmesi için veriler ayrı ayrı sunulmaktadır.

3.2 Demografik Özellikler

Araştırmaya katılanların yaş, cinsiyet ve öğrenim durumuna göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 2: Demografik Bilgiler

	DEMOGRAFİK BİLGİLER	SAYI	ORAN (%)
YAŞ ARALIĞI	10-15	5	1,2
	16-19	34	8,4
	20-29	134	33,1
	30-39	58	14,3
	40-49	66	16,3
	50-59	60	14,8
	60-69	32	7,9
	70-79	14	3,5
	80 ve üzeri	2	,5
	Toplam	405	100,0
	CİNSİYET	Erkek	178
Kadın		226	55,8
Yanıtsız		1	,2
Toplam		405	100,0
ÖĞRENİM DURUMU	Okuma yazma bilmiyor	6	1,5
	Okuryazar	9	2,2
	İlkokul	39	9,6
	Ortaokul	32	7,9
	İlköğretim okulu	1	,2
	Lise	105	25,9
	Ön lisans	51	12,6
	Lisans	139	34,3
	Yüksek lisans	15	3,7
	Doktora	6	1,5
	Yanıtsız	2	,5
	Toplam	405	100

Tablo 3: "Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin Demografik Özellikleri

“ORTA SINIF”A AİT VERİLER			
	DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	SAYI	ORAN (%)
YAŞ	16-19	6	5,0
	20-29	38	31,9
	30-39	13	10,9
	40-49	23	19,3
	50-59	15	12,6
	60-69	15	12,6
	70-79	9	7,6
	Toplam	119	100,0
CİNSİYET	Erkek	54	45,4
	Kadın	65	54,6
	Toplam	119	100,0
ÖĞRENİM DURUMU	Okuma yazma bilmiyor	4	3,4
	Okuryazar	4	3,4
	İlkokul	15	12,6
	Ortaokul	8	6,7
	Lise	33	27,7
	Ön lisans	13	10,9
	Lisans	37	31,1
	Yüksek lisans	4	3,4
	Yanıtsız	1	,8
	Toplam	119	100

3.3 İş Ve Gelir Durumları

Araştırmaya katılanların işleri ve gelir durumları değerlendirildiğinde yüzde 23.5'inin kendine ait bir gelirin olmadığı, yüzde 27.4'ünün asgari ücret veya daha altında aylık geliri olduğu görülmektedir. Kendine ait bir geliri olmadığını söyleyenlerin büyük bölümünü iş durumunda ev kadını, öğrenci ve işsiz olduğunu belirtenler oluşturmaktadır. Katılımcıların gelir durumu değerlendirildiğinde yarısından fazlasının (yüzde 50.9) mevcut asgari ücret ve altında aylık gelire sahip olanlarla, kendine ait bir geliri olmayanlardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4: İş-Çalışma Bilgileri

İŞ BİLGİLERİ	SAYI	ORAN (%)
İşçi	38	9,4
Memur	26	6,4
Esnaf	17	4,2
Tacir	4	1,0
Yönetici (Alt Düzey)	1	,2
Yönetici (Orta Düzey)	5	1,2
Öğretmen	24	5,9
Akademisyen	6	1,5
Asker	1	,2
Polis	5	1,2
Din Görevlisi	1	,2
Çiftçi	11	2,7
Ev Kadını	38	9,4
İşsiz	22	5,4
Öğrenci	75	18,5
Emekli	25	6,2
Mühendis	6	1,5
Diğer Kariyer Meslekler	20	4,9
Sağlıkçı /Eczacı	9	2,2
Belirtilmemiş	42	10,3
Diğer	16	4,0
Satış Pazarlama	13	3,2
Toplam	405	100

Tablo 5: "Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin İş-Çalışma Bilgileri

"Orta Sınıf" İş Bilgileri		
	Sayı	Oran (%)
İşçi	9	7,6
Memur	8	6,7
Esnaf	8	6,7
Tacir	1	,8
Yönetici (Orta Düzey)	2	1,7
Öğretmen	9	7,6
Asker	1	,8
Polis	1	,8
Çiftçi	8	6,7
Ev Kadını	17	14,3
İşsiz	5	4,2
Öğrenci	21	17,6
Emekli	8	6,7
Mühendis	2	1,7
Diğer Kariyer Meslekler	3	2,5
Sağlıkçı /Eczacı	2	1,7
Belirtilmemiş	9	7,6
Diğer	3	2,5
Satış Pazarlama	1	,8
Yanıtsız	1	,8
Toplam	119	100

Katılımcıların iş-çalışma durumları değerlendirildiğinde yüzde 18.5 ile en yüksek oranda öğrenci⁴, ardından yüzde 9.4'er oranla ev kadını ve işçilerin yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar arasında kendisini orta sınıfta değerlendirenler arasında da en yüksek oranda (yüzde 17.6) öğrenciler bulunmaktadır. İkinci sırada ev kadını olduğunu belirtenler, ardından işçi ve öğretmenler (yüzde 7.6'lık oranlarda) gelmektedir. Katılımcıların tamamı içindeki oranları değerlendirildiğinde, işçilerin dörtte birinin, öğretmenlerin üçte birinin kendilerini orta sınıfa ait hissettiklerini belirttikleri görülmektedir.

Tablo 6: Gelir Düzeyleri

GELİR DURUMLARI	SAYI	ORAN (%)
Kendine ait bir geliri yok	95	23,5
600 TL'den az	19	4,7
600-900 TL arası	18	4,4
900-1500 TL arası	22	5,4
1500-2020 TL arası	45	11,1
2020-2500 TL arası	49	12,1
2500-3000 TL arası	32	7,9
3500-4000 TL arası	39	9,6
4000-6000 TL arası	55	13,6
6000-8000 TL arası	7	1,7
8000-10.000 tl arası	5	1,2
10.000 TL'den fazla	4	1,0
20.000 TL'den fazla	1	,2
Yanıtsız	14	3,5
Toplam	405	100

Tablo 7: "Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin Gelir Düzeyleri

"ORTA SINIF" AYLIK GELİR DURUMU		
Kendine ait bir geliri yok	22	18,5
600 tl'den az	5	4,2
600-900 TL arası	6	5,0
900-1500 TL arası	10	8,4
1500-2020 TL arası	10	8,4
2020-2500 TL arası	16	13,4
2500-3000 TL arası	8	6,7
3500-4000 TL arası	16	13,4
4000-6000 TL arası	21	17,6
8000-10.000 TL arası	1	,8
10.000 TL'den fazla	1	,8
20.000 TL'den fazla	1	,8
Yanıtsız	2	1,7
Toplam	119	100

Katılımcıların yüzde 23.5'i kendilerine ait bir gelirlerinin olmadığını belirtmiştir. Öğrenci ve bağımlı iş ilişkileri içinde yer almayan ev kadınları ile işsizler dikkate alındığında bunun doğal olduğu söylenebilir. Ancak kendini orta sınıfa ait hissettiklerini söyleyenlerin yüzde 18.5'inin kendine ait bir gelirinin olmadığı, yüzde 26.8'inin de asgari ücret ve altında aylık gelire sahip olanlar olduğu görülmektedir. Buna göre orta sınıfta yer aldığını belirtenlerin yüzde 45.3'ü kendine ait geliri olmayanlarla asgari ücret (yüzde 13.4) ve altında geliri olanlardır. Orta sınıfta yer aldığını belirten katılımcıların yüzde 65.8'i 3 bin TL altında veya hiç geliri olmayanlardan, yüzde 97'si ise 6 bin TL altında (hiç geliri olmadığını belirtenler dahil) aylık geliri olanlardan oluşmaktadır. DİSK ve TÜRK-İŞ'in açıkladığı raporlara göre⁵ araştırmanın yapıldığı dönemde dört kişilik bir aile için açlık sınırı (aylık) 2 bin, yoksulluk sınırı 6 bin TL'nin üzerindedir. KAMU-SEN'in raporlarına göre ise araştırmanın yapıldığı döneme ait açlık ve yoksulluk sınırları kişi başı aylık 3 bin TL ve 6 bin TL'nin üzerindedir⁶. Araştırmaya katılanların kişi başı gelirleri dikkate alındığı için dört kişilik aile üzerinden yapılan açlık ve yoksulluk sınırları ile değerlendirme yapmak çok sağlıklı olmayacak ya da katılımcıların bir kısmının (ailede birden fazla kişinin çalışması nedeniyle) hane halkı gelirin dikkate alınmamış olması eksiklik olarak değerlendirilebilecektir. Ancak çalışabilir nüfus içinde işsizlik oranı göz önünde bulundurulduğunda hane halkı içinde işsiz, çocuk, yaşlı ve/veya bağımlı iş ilişkileri içinde yer almadığı için kendine ait geliri olmayan ev kadınlarının da bulunduğu dikkate alınmalıdır.

3.4 Enformasyon Kaynakları

Katılımcıların tamamı ile kendini orta sınıfa ait hissettiğini belirtenlerin enformasyon kaynaklarına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8: Dünyada Olan Biteni Hangi Kaynaklardan İzliyorlar

	HİÇ	NADİREN	ARADA SİRADA	HAFTADA BİRKAÇ GÜN	HER GÜN	YANITSIZ	TOPLAM
Gazete okuma sıklığı	18,8	24,7	23,2	11,4	22,0		100,0
(Orta sınıfa ait hissediyorum diyenlerin) gazete okuma sıklığı	18,5	22,7	24,4	10,9	23,5		100,0
Televizyon izleme sıklığı	6,7	19,8	19,8	13,8	36,5	3,5	100,0
(Orta sınıfa ait hissediyorum diyenlerin) Televizyon izleme sıklığı	3,4	18,5	23,5	10,1	39,5	5,0	100,0
Kitap-dergi okuma sıklığı	18,3	12,1	29,1	23,0	15,8	1,7	100,0
(Orta sınıfa ait hissediyorum diyenlerin) kitap-dergi okuma sıklığı	21,8	37,8	10,1	26,1	2,5	1,7	100,0
İnternete girme sıklığı	6,2	2,2	6,2	3,7	80,5	1,2	100,0
(Orta sınıfa ait hissediyorum diyenlerin) internete girme sıklığı	10,9	2,5	6,7	2,5	73,9	3,4	100,0

Veriler değerlendirildiğinde kendini orta sınıfa ait hissettiğini belirten katılımcıların gazete ve televizyonu enformasyon kaynağı olarak daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Gazete ve televizyonda en güvenilir bulunan içerik türünün ise haberler olduğu görülmektedir:

Araştırmaya katılanların yüzde 27.2'si gazete yazı türleri içinde en çok haberleri, yüzde 19.8'i ise makaleleri daha güvenilir bulduğunu belirtmiştir. Orta sınıfa ait hissettiğini belirtenlerde de bu sıralama değişmemektedir. En yüksek oranda (yüzde 32.8) haberler, ardından makale (yüzde 15.1) güvenilir bulunmaktadır.

Televizyon programları ile ilgili güven konusunda da haberler yüzde 29.5'lik oranla ilk sırada yer almakta, ardından yüzde 21.5'lik oranla belgeseller en güvenilir televizyon programı olarak görülmektedir. Orta sınıfa ait hissettiğini belirtenler de televizyon programları içinde en çok haberleri (yüzde 31.1) güvenilir bulduklarını belirtmişlerdir. Bu grupta belgeselleri en güvenilir televizyon programı olarak değerlendirenlerin oranı yüzde 16'dır.

Karşılaştırmada en belirgin fark kitap-dergi okuma konusunda ortaya çıkmaktadır. Kendini orta sınıfa ait hissettiğini söyleyen katılımcıların yüzde 2.5'i her gün kitap okuduğunu, yüzde 21.8'i ise hiç kitap okumadığını belirtmiştir. Buna karşın katılımcıların tamamı değerlendirildiğinde her gün kitap okuyanların oranının yüzde 15.8, hiç kitap okumayanların oranının da yüzde 18.3 olduğu görülmektedir.

Katılımcıların en sık kullandıkları enformasyon kaynağının internet olduğu görülmektedir. Her gün internete girdiğini belirtenler katılımcıların tümünde yüzde 80.5'e ulaşmakta, orta sınıfa ait hissettiğini belirtenlerde bu oran yüzde 73.9'a düşmektedir. Katılımcıların tümü içinde internete hiç girmeyenlerin oranı yüzde 6.2 iken, orta sınıfa ait hissettiğini belirtenlerde bu oran yüzde 10.9'dur. İnternette en çok zaman geçirilen sitelerin ise sosyal medya siteleri olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların tümü içinde internette genellikle sosyal medyada zaman geçirdiğini belirtenler yüzde 36.5, sık sık sosyal medyada zaman geçirdiğini belirtenler yüzde 26,2 oranındadır. Orta sınıfa ait hissettiğini belirtenlerin de internette en çok sosyal medya sitelerinde zaman geçirdikleri görülmektedir (genellikle sosyal medyada zaman geçiririm diyenler yüzde 38.9, sık sık sosyal medyada zaman geçiririm diyenler yüzde 30.5).

Enformasyon kaynakları açısından genel bir değerlendirme yapıldığında en az kullanılan kaynağın kitaplar, en fazla kullanılan enformasyon kaynağının da internet olduğu görülmektedir. İnternette en çok sosyal medyada zaman geçirildiği, kitap türleri arasında da en çok roman okumanın tercih edildiği belirlenmiştir. İnternet, haber ve kitap içeriği de dahil olmak üzere neredeyse diğer tüm enformasyon kaynaklarını içeriğinde barındırdığı için en fazla ve sık kullanılan kaynak olması olağan görülmektedir. Ancak internette daha çok sosyal medyada zaman geçirildiği, sosyal ilişkilerin sanal aleme taşındığı buna karşın internetin bilgi edinmek amacıyla kullanım oranının az olduğu ortaya çıkmaktadır. İnternetin bilinçli kullanılmaması Schiller'in geçmişte televizyon için yaptığı değerlendirmenin internet için de büyük oranda geçerli olduğunu göstermektedir:

“Birbiriyle alakasız bilgi akışının yoğunluğunun hızla artması, bir bakıma haklı sayılabilecek bir şikayete, medyanın aşırı bir enformasyon yükü altında bunaldığı yolundaki yakınmalara sebebiyet vermektedir. İşin aslına bakacak olursanız bir mana ifade eden, çağı anlamamıza yardımcı olacak enformasyon akışında bir artma mevcut değildir. Nasıl ki, reklamlar işlenen her konunun arasına sıkıştırılıp dikkatler dağıtılıyor, her mesele sıradanlaştırılıyorsa, yeni iletişim teknolojileri de ıvır-zıvır haberlerin bir sel gibi medyayı basmasına, manayı arayan insanın bu arayışının daha bir umutsuz arayış haline dönmesine neden olmaktadır.

...Haberler peş peşe sıralanmakta, ortalık karman çorman olmakta, okuyucu/dinleyici, öylesi bir ortamda yaşadıklarını değerlendirme şansı bulamamaktadır. Beynin olayları tasnif edip değerlendirmeye fırsatı olmamaktadır. Zihin, içerisine her saat yüzlerce enformasyon dökülen bir eleğe çevrilmektedir. Bunlardan ancak pek azı önemlidir, gerisi çöplük malzemesidir. Enformasyon, dikkatlerin belirli noktalarda toplanıp bireyin uyanık kılınmasını sağlamak yerine şuuraltını aşırı derecede yükleyip muhakeme gücünü köreltmektedir.

...Zihinsel faaliyetler dumura uğramakta, ardi arkası gelmez saçma sapan programlar izleyenlerin zekasını köreltmektedir. İnsanlar etrafına kritik eder bir gözle bakamamakta, yaşananlardan farklı olanların yaşanabilmesinin imkan dahilinde olabileceğini aklının ucundan bile geçirememektedir.

... Enformasyon mekanizmasının büyük bir kısmı, teknolojik özellikleri itibariyle bireysel pasifliği teşvik edici mahiyettedir. ... Bu özellik, beyin yıkama amacına yönelik olarak hazırlanmış programlarla birleşince sonuç, izleyenlerin aptallaşması şeklinde tezahür etmektedir." (Schiller, 1993: 46-52).

3.5 Yaşadıkları Çevre

Araştırmanın veri elde etmeyi amaçladığı bir başka konu, katılımcıların yaşadıkları çevrede hangi olanaklara sahip olduklarına dairdir. Bu nedenle, yaşadıkları mahallede aşağıdakilerden hangisinin bir veya birden fazla olduğu ya da olmadığına dair çoktan seçmeli soru yöneltilmiştir.

Tablo 9: Yaşadıkları Çevrede Sosyal-Kültürel Olanaklar

Yaşadıkları Mahallede Hangileri Var	Yok	Bir Tane Var	Birden Fazla Var	Yanıtız
Okul	17,0	31,6	46,9	3,5
Sağlık Ocağı	8,9	52,3	34,1	4,7
Hastane	40,2	35,3	20,2	4,2
Bakkal	19,8	28,9	46,9	4,4
Süper Market	12,3	22,0	61,5	4,2
Alışveriş Merkezi	41,5	21,0	32,6	4,9
Spor Merkezi	48,9	24,4	22,0	4,7
Otopark	40,2	27,9	27,2	4,7
Tiyatro Salonu	61,0	18,5	14,8	5,7
Sinema Salonu	68,1	18,3	8,6	4,9
Kıraathane	31,1	20,0	43,5	5,4
Kafe	20,7	20,5	52,6	6,2
Lokanta	23,2	21,7	50,6	4,4
Meslek Edinme Kursu	33,3	30,6	30,6	5,4
Çocuk Parkı	21,2	29,4	44,2	5,2
Park-Yeşil Alan	8,6	31,9	54,6	4,9
Cami-Kuran Kursu	8,4	34,3	52,8	4,4
Kütüphane	66,9	13,3	12,6	7,2

Katılımcıların tümüne dair veriler incelendiğinde yüzde 17'sinin yaşadığı mahallede okul, yüzde 66.9'unun yaşadığı mahallede kütüphane, yüzde 68.1'inin yaşadığı mahallede sinema, yüzde 61'inin yaşadığı mahallede tiyatro ve yüzde 48.9'unun yaşadığı mahallede spor merkezinin olmadığı görülmektedir. Buna karşın yüzde 61.1'inin yaşadığı mahallede birden fazla süper market, yüzde 54.6'sının yaşadığı mahallede birden fazla park-yeşil alan, yüzde 52.8'inin yaşadığı mahallede birden fazla cami-kuran kursu ardından kafe (yüzde 52.6'sının yaşadığı mahallede birden fazla) ve lokanta (yüzde 50.6) bulunmaktadır.

Aynı değerlendirme kendini orta sınıfa ait hissettiğini belirtenler için yapıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 10: "Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin Yaşadıkları Çevrede Sosyal-Kültürel Olanaklar

YAŞADIKLARI MAHALLEDE HANGİLERİ VAR "ORTA SINIF"	YOK	BİR TANE VAR	BİR DEN FAZLA VAR	YANITSIZ
Okul	17,6	34,5	46,2	1,7
Sağlık Ocağı	8,4	59,7	29,4	2,5
Hastane	47,9	29,4	20,2	2,5
Bakkal	15,1	31,9	50,4	2,5
Süper Market	15,1	25,2	58,0	1,7
Alışveriş Merkezi	43,7	26,9	26,1	3,4
Spor Merkezi	44,5	25,2	26,1	4,2
Otopark	36,1	31,1	28,6	4,2
Tiyatro Salonu	59,7	22,7	12,6	5,0
Sinema Salonu	60,5	25,2	10,1	4,2
Kıraathane	21,8	19,3	54,6	4,2
Kafe	25,2	18,5	52,1	4,2
Lokanta	21,0	24,4	52,1	2,5
Meslek Edinme Kursu	37,0	33,6	24,4	5,0
Çocuk Parkı	22,7	25,2	48,7	3,4
Park-Yeşil Alan	13,4	27,7	54,6	4,2
Cami- Kuran Kursu	10,1	33,6	52,9	3,4
Kütüphane	68,1	12,6	10,1	9,2

Kendini orta sınıfa ait hissettiğini belirtenlerin yaşadıkları mahallelerde ise en az kütüphane, sinema ve tiyatro salonu olduğu görülmektedir. Buna göre yüzde 68.1'inin yaşadığı mahallede kütüphane, yüzde 60.5'inin yaşadığı mahallede sinema ve yüzde 59.7'sinin yaşadığı mahallede tiyatro salonu yoktur. Yaşadıkları mahallede birden fazla olanlar arasında en yüksek oranda süper market (yüzde 58) park- yeşil alan (yüzde 54.6) ve aynı oranda kiraathane bulunmaktadır. Bu gruptaki katılımcıların yüzde 52.9'unun yaşadığı mahallede birden fazla cami ve/veya kuran kursu bulunmakta, yaşadığı mahallede birden fazla ibadethane olanların oranının yaşadığı mahallede birden fazla okul olanlardan fazla olduğu görülmektedir. Bu sonuç, katılımcıların tümü dikkate alındığında da geçerlidir. Katılımcıların tamamına dair veriler incelendiğinde yüzde 46.9'unun yaşadığı mahallede birden fazla okul olmasına karşın yüzde 52.8'inin yaşadığı mahallede birden fazla cami-kuran kursu bulunduğu görülmektedir.

3.6 Sosyal Hayata Katılımlarına Dair Veriler

Araştırmada katılımcıların sosyal-kültürel etkinliklere katılımı ilgili sorulara verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kültürel etkinliklerle ilgili ilginç veriler ortaya çıkmıştır.

Tablo 11: Sosyal ve Kültürel Etkinliklere Katılımları

En Son Ne Zaman	Hiç	Bir Yıldan Daha Uzun Zaman Önce	Son Bir Yıl İçinde	Son Altı Ay İçinde	Son Bir Ay İçinde	Son Bir Hafta İçinde	Yanıtsız
Tiyatroya Gittiniz	32,1	27,2	8,4	3,2	20,2	5,4	3,5
Sinemaya Gittiniz	12,6	30,1	18,8	7,2	18,8	7,2	5,4
Tatile Gittiniz	10,4	15,3	8,9	15,3	30,1	14,6	5,4
Kitap Satın Aldınız	18,0	19,0	28,4	13,1	9,4	5,7	6,4
Bir Lokantada Yemek Yediniz	4,9	11,4	22,0	40,2	10,4	5,9	5,2
Komşu Ziyaretine Gittiniz	9,6	9,1	15,8	30,4	9,1	19,8	6,2
Arkadaşlarınızla Dışarıda Bir Araya Geldiniz	7,2	12,6	18,8	40,5	7,2	8,9	4,9
Evde Konuk Ağrladınız	4,7	7,7	20,2	31,9	10,6	17,8	7,2
Müzik Konserine Gittiniz	19,5	13,1	11,4	7,9	21,0	20,2	6,9
Pikniğe Gittiniz	10,4	21,0	19,5	15,6	17,3	11,4	4,9
Alışveriş Merkezine Gittiniz	5,7	15,1	29,4	30,4	9,9	4,2	5,4
Başka Bir Şehre Gittiniz	5,9	15,6	20,2	17,5	19,0	16,3	5,4
Yurt Dışına Gittiniz	39,8	5,7	5,4	12,1	18,8	10,9	7,4
Spor Yaptınız	36,8	15,6	10,1	17,5	9,4	2,7	7,9
İbadethaneye Gittiniz	14,3	11,6	13,8	25,9	16,5	10,9	6,9
Sergiye Gittiniz	35,6	14,3	10,4	8,1	16,3	8,9	6,4
Müzeye Gittiniz	28,6	20,5	9,9	8,6	18,5	7,7	6,2
Festival-Şenliğe Gittiniz	24,4	18,0	12,3	11,6	18,3	6,9	8,4

Tablo 12: Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin Sosyal ve Kültürel Etkinliklere Katılımları

EN SON NE ZAMAN	HİÇ	BİR YILDAN DAHA UZUN ZAMAN ÖNCE	SON BİR YIL İÇİNDE	SON ALTI AY İÇİNDE	SON BİR AY İÇİNDE	SON BİR HAFTA İÇİNDE	YANITSIZ
Tiyatroya Gittiniz	31,1	26,9	5,9	1,7	25,2	5,9	3,4
Sinemaya Gittiniz	17,6	28,6	19,3	4,2	20,2	5,9	4,2
Tatile Gittiniz	11,8	14,3	10,1	10,9	31,9	15,1	5,9
Kitap Satın Aldınız	24,4	12,6	26,9	15,1	15,1	1,7	4,2
Bir Lokantada Yemek Yediniz	5,0	9,2	26,1	42,0	10,9	3,4	3,4
Komşu Ziyaretine Gittiniz	8,4	6,7	21,8	33,6	10,9	11,8	6,7
Arkadaşlarınızla Dışarıda Bir Araya Geldiniz	8,4	8,4	17,6	45,4	8,4	7,6	4,2
Evde Konuk Ağırladınız	3,4	7,6	24,4	33,6	9,2	14,3	7,6
Müzik Konserine Gittiniz	21,8	13,4	11,8	5,9	21,0	18,5	7,6
Pikniğe Gittiniz	10,9	19,3	21,0	13,4	21,0	9,2	5,0
Alışveriş Merkezine Gittiniz	5,9	7,6	32,8	31,9	14,3	2,5	5,0
Başka Bir Şehre Gittiniz	6,7	20,2	21,0	21,0	16,8	10,1	4,2
Yurt Dışına Gittiniz	43,7	7,6	1,7	12,6	20,2	10,9	3,4
Spor Yaptınız	31,1	16,8	11,8	21,8	11,8	1,7	5,0
İbadethaneye Gittiniz	17,6	11,8	13,4	28,6	20,2	4,2	4,2
Sergiye Gittiniz	39,5	7,6	9,2	10,9	22,7	5,0	5,0
Müzeye Gittiniz	27,7	18,5	13,4	7,6	21,8	4,2	6,7
Festival-Şenliğe Gittiniz	26,9	15,1	7,6	14,3	21,0	5,9	9,2

Katılımcıların yüzde 18'i hiç kitap satın almadığını belirtmiştir. Hiç kitap satın almadığını belirtenlerin kendini orta sınıfa ait hissedenler arasındaki oranı yüzde 24.4'tür. Hayatında hiç sinemaya gitmediğini söyleyenlerin oranı yüzde 32.1 (orta sınıfa ait hissedenlerde yüzde 17.6), hiç tiyatroya gitmediğini belirtenlerin oranı yüzde 32.1'dir (orta sınıfa ait hissedenlerde yüzde 31.1). Katılımcıların bir kısmının film, tiyatro gibi etkinlikleri televizyon veya internetten izledikleri, bu nedenle sinema veya tiyatroya gitmedikleri düşünülebilir. Ancak hayatında hiç spor yapmadığını belirtenlerin oranı yüzde 36.8'dir. Bu oran orta sınıfa ait olduğunu belirtenlerde yüzde 31.1'dir. Katılımcıların tümü ile orta sınıfa ait hissettiğini belirtenler arasında ilginç bir fark ibadethaneye gitme konusunda görülmektedir. Katılımcıların tamamı değerlendirildiğinde hayatında hiç ibadethaneye gitmediğini belirtenlerin oranı yüzde 14.3 iken, orta sınıfta olduğunu söyleyenlerin yüzde 17.6'sı hiç ibadethaneye gitmediklerini belirtmişlerdir.

Hiç lokantada yemek yemediğini belirtenler yüzde 5, hiç başka bir şehre gitmeyenler yaklaşık yüzde 6 oranındadır. Son zamanlarda tatile veya başka şehre gitme ile ilgili oranlarda araştırmanın yapıldığı tarih aralığında dini bayram olmasından kaynaklanan bir sapma olabileceği değerlendirilmektedir.

Katılımcıların tümü ve orta sınıfa ait hissettiğini belirtenler açısından ortak noktanın sosyal hayatlarında kültürel etkinliklerin en seyrek etkinlikler (hatta hiç) olmasıdır. Hayatlarında hiç kitap satın almayan, sinemaya, tiyatroya, konsere, sergiye müzeye gitmeyenlerin oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcıların yaklaşık üçte birinin adeta toplum içinde yaşamının doğal sonucu olarak eş, dost, akrabalarla görüşme, fiziksel varlığını sürdürecektir gelir elde etmek için çalışma ve ihtiyaçları için alışveriş yapma ile sınırlı bir sosyal hayatlarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum TÜİK'in "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması"nda en alttaki yüzde 20'lik gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın düştüğüne dair verinin gerçek hayattaki karşılığıdır. TÜİK'in araştırmasına göre Türkiye'de en üstteki yüzde 20 olarak adlandırılan en zengin kesim gelirin yüzde 47,6'sını alırken en yoksul kesim olan yüzde 20'nin aldığı miktar toplam gelirin ancak yüzde 6,1'i. Buna göre Türkiye'de en yoksul yüzde 40'lik kesime toplam gelirden düşen pay sadece yüzde 17'dir.

Tablo 13: Eşdeğer Hane Halkı Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik gruplar: 2017, 2018

Yüzde 20'lik fert grupları	2017	2018
Toplam	100,0	100,0
İlk yüzde 20 (En düşük)	6,3	6,1
İkinci yüzde 20	10,7	10,6
Üçüncü yüzde 20	14,8	14,8
Dördüncü yüzde 20	20,9	20,9
Son yüzde 20 (En yüksek)	47,4	47,6
P80/P20 oranı	7,5	7,8
Gini Katsayısı	0,405	0,408

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018

TÜİK'e göre Türkiye'de maddi yoksunluk oranı yüzde 26.5 oranındadır ⁷. Ancak katılımcıların yalnız yüzde 16'sı sosyal hayatını yüzde 27.9'u da ekonomik durumunu kötü veya çok kötü olarak nitelemektedir.

Tablo 14: Ekonomik ve Sosyal Hayatlarına Dair Değerlendirmeleri

Hayatlarından Memnuniyet Düzeyi	Çok Kötü	Kötü	İdare Eder	İyi	Çok İyi	Yanıtsız
Ekonomik Durumunuz	10,6	17,3	44,9	24,2	0,7	2,2
Sosyal Hayatınız	11,1	15,1	44,7	22,7	4,4	2,0

Katılımcıların yaklaşık yüzde 25'i ekonomik ve sosyal durumlarının iyi olduğunu, yaklaşık yüzde 45'i de ekonomik ve sosyal durumlarının ne kötü ne de iyi olduğunu belirtmiştir

Kendini orta sınıfa ait hissettiğini belirtenler arasında ekonomik durumunu iyi olarak tanımlayanlar yüzde 21, sosyal hayatlarını iyi ve çok iyi olarak niteleyenler yüzde 22,7 oranındadır.

Tablo 15: "Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin Ekonomik ve Sosyal Durumlarına Dair Değerlendirmeleri

Hayatlarından Memnuniyet Düzeyi "Orta Sınıf"	Çok Kötü	Kötü	İdare Eder	İyi	Çok İyi	Yanıtsız
Ekonomik Durumunuz	8,4	22,7	47,1	21,0	-	,8
Sosyal Hayatınız	5,9	21,0	49,6	19,3	3,4	0,8

Bu grupta da ekonomik durumlarını ve sosyal hayatlarını ne iyi ne kötü olarak tanımlayanlar en yüksek orandadır ancak katılımcıların tümüne göre bu grupta ekonomik durumunu (yüzde 31.1) ve sosyal hayatını (yüzde 26.9) kötü ve çok kötü olarak niteleyenler daha fazladır.

Tablo 16: Bugün ve Geleceğe Dair Değerlendirmeleri

	Karamsarım	Kaygılıyım	Umutluyum	İyimserim	Yanıtsız
Bugünkü Hayatınız Hakkında	14,8	27,9	32,3	22,5	2,5
Geleceğiniz Hakkında	20,0	38,8	26,7	12,3	2,2

Katılımcıların tümü arasında bugünkü hayatları hakkında umutlu ve iyimser olanlar daha fazladır. Gelecek hakkında ise kaygı ve karamsarlık daha yüksek orandadır.

Tablo 17: "Orta Sınıfa" Ait Hissedenlerin Bugüne ve Geleceğe Dair Değerlendirmeleri

	Karamsarım	Kaygılıyım	Umutluyum	İyimserim	Yanıtsız
Bugünkü Hayatınızla İlgili	20,2	31,1	31,9	15,1	1,7
Geleceğiniz Hakkında	19,3	47,1	25,2	6,7	1,7

Kendini orta sınıfa ait hissettiğini belirtenler arasında ise hem bugün hem de gelecekle ilgili karamsar ve kaygılı olanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların yüzde 54,8'i borçlu olduklarını belirtmişlerdir (orta sınıfa ait hissettiğini söyleyenlerde bu oran yüzde 55,5'tir). Neden borcunuz var sorusuna yanıt verenlerin yalnızca yüzde 3,5'i ev, araba alma gibi yatırım nedeniyle borçlu olduklarını diğerleri ise ihtiyaç nedeniyle (eğitim, geçim gibi) borçlandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar

“Bugünlerde en büyük sorunuz nedir?” sorusuna en yüksek oranda “ekonomi” (yüzde 25.7) ve “işsizlik” (yüzde 19.5), gelecekteki en önemli sorunuz ne olabilir sorusuna da yine en yüksek oranda ekonomi (yüzde 19.5) ve işsizlik (yüzde 10.9) yanıtını vermişlerdir.

4. SONUÇ

Hegemonya, dünyaya hakim sınıf açısından bakmayı sağlayacak bir çerçeve sunarken, kendisi için tehdit oluşturan fikirlerin meşru alanın dışında tanımlanması, muğlaklaştırılması veya karmaşıklaştırılması gibi yollarla topluma ulaşmasını ve benimsenmesini engellemeyi de içermektedir. Sınıf bilinci de eşitsizliklerin sorgulanması ve ayrıcalıklı konumlarını diğerlerinin aleyhine eşitsizlikten elde eden egemen sınıfa karşı mücadele tehdidi oluşturmaktadır. Dolayısıyla hegemonyanın sürekliliği için toplumsallaşma sürecinin ve toplumsal bilincin (biz ve onlar ayrımının çerçeveleri ve bu çerçeveleri oluşturan nedenleri de sorgulamaya yol açacak) bir sınıf bilincini içermesini beklemek gerçekçi olmaktan uzaktır. Nitekim bu çalışma dolayısıyla yapılan araştırmada da sınıf bilincinin en ilkel hali olarak tanımlanan bir sınıfa ait hissetmek bir yana, araştırmaya katılanların üçte birinin zihinlerinde toplumsal sınıf kavramına ait bir fikir dahi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılanlardan üçte biri “Kendinizi hangi sınıfa ait hissediyorsunuz?” sorusuna yanıt ver(e)memiştir. Üçte ikisi yanıt vermiştir ancak yanıtlar değerlendirildiğinde yaklaşık yüzde 16’sının inanç, kişisel özellik, siyasal görüş, kültürel kimlikle ilgili (toplumsal sınıfla değil) yanıtlar verdiği görülmektedir. Mevcut toplumsal sınıflamalardan herhangi birine yakın (yoksul, halk, hizmet gibi) bir yanıt verenler de dahil edilerek bu soruya yanıt veren katılımcıların yüzde 52’sinin toplumsal sınıf kavramını bildiği veya kavramdan haberdar olduğu değerlendirilmektedir. Katılımcıların yüzde 6.4’ünün Marksist toplumsal sınıflamada kullanılan işçi, burjuva, kapitalist terimlerini kullandıkları görülmektedir. Ancak soruya “işçi” yanıtını verenlerin ne kadarının işlerini belirtmek ne kadarının işçi sınıfını ifade etmek amacıyla bu yanıtı verdikleri bilinmemektedir.

Katılımcıların yaklaşık yüzde 55’inin ise gelir düzeyine göre yapılan sınıflamada kullanılan terimlerle (orta, alt, alt orta, üst gibi) yanıt verdikleri görülmektedir. Bu durum, üretim ilişkilerinde artık değeri üretenle artık değere el koyan karşıtlığını içeren toplumsal sınıflama yerine, gelir düzeylerine odaklanan ve karşıtlık barındırmayan gelir düzeyine göre sıralamanın bilinme ve benimsenme oranının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada katılımcılar hangi sınıfa ait hissettikleri sorusuna en yüksek oranda “orta” veya “orta sınıf” yanıtı vermiştir. Bu, başka araştırmalarda da görülen ve irdelenen bir sonuçtur. Burada üzerinde durulması gereken “orta”nın katılımcılar açısından ne ifade ettiği. Araştırmacının sahada yüz yüze anket uygulamasının büyük bölümünü gerçekleştirirken gözlemlendiği, bu yanıtı veren katılımcıların çoğunun (gelir düzeylerine göre bölümlenen yüzde 20’lik dilimler içinde orta sınıfı ifade etmekten çok) yaşamlarını sürdürdükleri, içinde oldukları, kendi toplumsal çevrelerini dikkate alarak “orta” veya “orta sınıf” nitelemesini yaptıklarıdır. Nitekim kendini orta sınıfa ait hissettiğini söyleyen katılımcıların gelir düzeyleri değerlendirildiğinde yüzde 45.3’ünün asgari ücret ve altında ya da kendine ait bir geliri olmayanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu da kendilerini içinde oldukları toplumsal çevreye göre “ortada” gördüklerini doğrulayan bir veri olarak değerlendirilmektedir.

Diğer yandan insanların kendilerinin herhangi bir sıralamada altta değil ortada yer aldığını düşünmesinin benlikleri açısından birçok olumsuzluğu bertaraf edici olduğu da dikkate alınmalıdır. Özellikle işsizlik ve yoksulluk bölüşüm ilişkilerinin adaletli ve dengeli olup olmadığı ile değil de kişinin kendi yetersizliği ve başarısızlığı olarak sunuluyorsa, “ortada” olmak altta olanlara göre daha yeterli ve başarılı olunduğuna dair bir gösterge olarak işlev görmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konulardan birisi de budur. İşsizlik, yoksulluk ve yoksunluğun sorumlusu olarak kaynakların adaletsiz bölüşümü ve bu bölüşümde çıkarı olan

tarafın çıkarlarının koruma altına alınması dolayısıyla sorumlu olanlar değil; işsiz, yoksul, yoksun olanların kendi yetersizlik ve başarısızlıklarına ikna olmalarıdır. Yetersizlik ve başarısızlığa ikna olmanın sonucu daha fazla artık değer üretecek ya da artık değer üretilmesini sağlayacak niteliklere sahip olmak için daha çok çabalamaktır, sorgulamak değil. Bu durumda sınıf bilincinin, bir üstteki yüzde 20'lik gelir dilimine dahil olmayla, "sınıf atlamayla" çerçevelenmiş bir bilinci ifade etmesi de şaşırtıcı değildir. İşte bu hegemonyadır.

KAYNAKÇA

Kitap

- BORATAV, K. (2005) 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Ankara: İmge
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU, N. (2006) Toplumsal Gerçeklik ve Dil, İstanbul: Multilingual
- CEVİZCİ A. (2000) Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma
- ERDOĞAN, İ. (2000) Kapitalizm Kalkınma Postmodernizm ve İletişim, Ankara: Erk
- GÖZE, A. (1986) Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Basım Yayım
- ÖZKALP, E. (1998) Sosyolojiye Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın Nu: 140
- ÖZLEM, D. (1999) Siyaset Bilim ve Tarih Bilinci, İstanbul: İnkılap
- RİGEL, N. (2000) İleti Tasarımında Haber, İstanbul: Der
- YAZICIOĞLU, Y. ve ERDOĞAN, S. (2004) SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık

Çeviri Kitap

- ALTHUSSER, L. (2003) İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki
- BOETİE, E. (1987) Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev (çev. Mehmet Ali Ağaoğulları), İstanbul: BFS Yayınları
- CREHAN, K. (2006) Gramsci Kültür Antropoloji (çev. Ümit Aydoğmuş), İstanbul: Kalkedon
- MARKS K., Engels, F. (2010) Alman İdeolojisi (Feu) (çev. Sevim Belli), İstanbul: Sol Yayınları
- MORTON, D. (2011) Gramsci’yi Çözümlemek, (çev. Barış Baysal), İstanbul: Kalkedon
- SCHİLLER, H. (1993) Zihin Yönlendirenler, (çev. Cevdet Cerit), İstanbul: Pınar Yayınları
- ŞERİF, M. ve ŞERİF, C. (1996) Sosyal Psikolojiye Giriş (çev. Mustafa Atakay, Aysun Yavuz), İstanbul: Sosyal Yayınlar

Kitap Bölümü

- DURŞUN, D (2012) “Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma” Siyaset Bilimi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını Nu: 2671, Eskişehir

Kitap İçinde Makale

- BORATAV, K. (2012) “Toplumsal Sınıflar”, (hazırlayanlar: Gökhan, G. ve Attila A.) Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, İstanbul: Yordam Kitap

Makale

- AYTAÇ, Y. (2003) “Bilincin Sosyolojik Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4)
- ÇETİN, H . (2003) “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşrutiyeti - Meşrutiyetin İktidarı” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58 (03)
- GÜREL, N. (2011) “Kişilik Psikolojisi, Önyargının Psikolojisi ve Kamuoyu: Gordon Allport Ve Walter Lippmann’ın Görüşleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, 2(2)
- ŞEN F. (2011) “Kültürel Kimlikler Karşısında Sınıf Kimliği ve İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsili (Tekel İşçi Eylemi Örneği)”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Güz 2011, Sayı:33
- YILMAZ, Ç. (2013) “İşçi Sınıfı Bilinci Üzerine Güncel Yaklaşımlar”, Çalışma ve Toplum, 2013/3

Elektronik Kaynaklar

- URL 1: <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/DISK-AR-Krizde-Emeg%CC%86in-Durumu-Arastirmasi-SON.pdf>
- URL 2: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3075>
- URL 3: <http://www.turkis.org.tr/dosya/0B7Qd57aTry7.pdf>
- URL 4. <https://sozluk.gov.tr/>
- URL 5 : <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yuksekogretim-istatistikleri-aciklandi/1468890>
- URL 6: <https://www.kamusen.org.tr/genel-haberler/subat-2019-asgari-gecim-sonuclari-bell oldu/4157/>
- URL 7 : <https://www.ntv.com.tr/egitim/meb-egitim-ogretim-istatistiklerini-acikladi,lShpxzBaC0mdXGSjqjOppg>

NOTLAR

¹ Zorlama, zorlanarak sağlanan (TDK Güncel Türkçe Sözlük).

² “İnsanlar sosyal dünyayı algımlarken bir takım kategoriler oluştururlar. Genellikle de “biz” ve “onlar” şeklinde bir ayrıma giderek sosyal kategorizasyonda bulunurlar. Sosyal kategorizasyon çok boyutludur ve önyargılı düşüncenin ilk basamağını oluşturur.

Kategorizasyon yoluyla zihinde bir takım şemalar belirginleşir ve şemalardan yola çıkarak yargılara varılır ki buna kalıpyargı (stereotype) denir. Kalıpyargıya da dayanarak önyargılı düşünce oluşur. Örneğin küçük yaşlardan itibaren zihinde kadın ve erkek kategorileri oluşturulur ve hatta bunlar alt kategorilere bölünürler. Kadınlar hakkında genel düşünmek yerine, kadınlar; anneler, iş kadınları, güzellik kraliçeleri, feministler, oğlansı kızlar ya da evlenmemiş yaşlı kızlar gibi özel kategorilere ayrılabilirler. Zihinde bu kategorilere yönelik şemalar oluşur. Örneğin zihinde oluşan anne figürü “yemez içmez doyurur, fedakârdır” şeklindedir. (Ünlü, 2004: 260).

Önyargı çoğunlukla din, cinsiyet, milliyet gibi sosyal gruplara yönelik olarak geliştirilen tutumdur. “Önyargı” ifadesi, içerisinde genel tutum yapısını barındırdığı gibi tutumun duygusal boyutunu da yansıtmaktadır. Örneğin İngilizlerle hiç karşılaşmamış olan bir kişi İngilizlerin çok soğuk insanlar olduğunu düşünüyor ve onları sevmiyor olabilir. Bu kişi olumsuz önyargıya sahiptir. Diğer taraftan Araplarla da hiç karşılaşmamış olan bu kişi, Arapları cana yakın buluyor olabilir. O halde bu kişi Araplar hakkında olumlu önyargıya sahiptir (Ünlü, 2004: 181).

Kalıpyargı ise genel olarak insanlar hakkında zihinlerde oluşturulan imgelerdir. “Kalıpyargılar bir sosyal grubun üyeleri arasında yaygın bir şekilde paylaşılan genellemelerdir” (Hogg ve Vaughan 2000’den aktaran Ünlü 2004). Bir başka tanım ise şöyledir: “Önyargıyı muhafaza eden bilişsel çerçeve kalıpyargıdır. Bir kalıpyargı, bir grubun üyeleri hakkında, sadece o grubun üyeleri olmaları nedeniyle sahip olunan bir dizi inanç ve beklentidir” (Feldman 1998’den aktaran Ünlü 2004).

Belirli bir birey veya grup hakkında kişinin zihinsel imajları, algıları, inançları ve beklentileri kişinin onlara yönelik bakış açısına hükmeder. Bu bilişsel süreçte kalıpyargılar onun seçimlerinde, enformasyon grubunun yorumlanması ve vurgulanmasında ön yargı ile çakışabilir. Üstelik kişinin idrak etmeye ilişkin süreçte, sadece şeyler hakkında peşin hükümleri değil, ama kendini gerçekleştirme iddiaları da yoktur. Kişi algıda seçiciliğe sahiptir. O nedenle de umduğunu görmek ister ve o yönde yönlendirilir. Eğer ki kişi, verilen bilgi kendi beklentileri ile uyuşmuyorsa bilgiyi reddetmeyi seçebilir.” Gürel, 2011: 106-107)

³ Örneklemin iyi belirlenmesi koşuluyla 384 kişi 100 milyonluk bir kütleyi yüzde 5 hata payı ile temsil edebilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50)

⁴ 2019 verilerine göre Türkiye’de MEB’e bağlı örgün öğrenim kurumlarında yaklaşık 18.5 milyon, yüksek öğrenim kurumlarında da yaklaşık 7 milyon 750 bin öğrenci kayıtlı. Öğrencilerin toplam nüfusa oranı ile araştırmaya katılanlar arasında öğrencilerin oranı uyumludur.

<https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yuksekgretim-istatistikleri-aciklandi/1468890>

<https://www.ntv.com.tr/egitim/meb-egitim-ogretim-istatistiklerini-acikladi,1ShpxzBaC0mdXGSjqjOppg>

⁵ <http://www.turkis.org.tr/dosya/0B7Qd57aTry7.pdf>, <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/DISK-AR-Krizde-Emeg%CC%86in-Durumu-Arastirmasi-SON.pdf>

⁶ <https://www.kamusen.org.tr/genel-haberler/subat-2019-asgari-gecim-sonuclari-belli-oldu/4157/>

⁷ “Finansal sıkıntıda olma durumunu ifade eden maddi yoksunluk; çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile beklenmedik harcamalar, evden uzakta bir haftalık tatil, kira, konut kredisi, borç ödemeleri, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek ve evin ısınma ihtiyacının ekonomik olarak karşılanamama durumu ile ilgili hanehalklarının algılarını yansıtmaktadır.” <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30755> (Erişim Tarihi: 21 Eylül 2019)